

УДК: 303.01

Світлана ГАНАБА

У ПОШУКАХ СМISЛУ ПОЛІТИЧНОГО

Рецензія на книгу:

Шевчук Дмитро «Смисл і межі політичного: філософська інтерпретація». – Острог: Вид. НаУОА, 2014. – 374 с.

Стаття присвячена огляду книги Дмитра Шевчука «Смисл і межі політичного: філософська інтерпретація», що вийшла друком у 2014 році. Дана праця – це пошук способу мислити про політику, який здатен вловити справжній смисл політичного, що є ознакою політичного світу, де людина живе справжнім «політичним життям», повною мірою реалізуючи свою свободу і слідуючи спільному благу. Інтерес до монографії зумовлений і тим, що у ній представлено авторську концепцію соціально-філософського аналізу онтологічних вимірів політичного світу. Рефлексії над політичним світом як предметом політичної філософії у цілому надають можливість визначити універсальні характеристики політичного та здійснити своєрідне «повернення» до нього. Осмислення філософських основ політичного є надзвичайно важливим у контексті сучасності, оскільки дозволяє критично на нього «поглянути», намагається зрозуміти смисли, що ним породжуються та створити підґрунтя для раціональної реалізації політики.

Ключові слова: політика, філософська інтерпретація, межі політичного, смисл політичного, сучасність.

Реалії сучасного світу відзначаються високим рівнем конфліктності й політичної нестабільності, яка зумовлює реальні загрози розбалансування світового порядку, нівелювання норм й принципів міжнародного права, порушує фундаментальні устої системи міжнародних відносин тощо. Численні ризики та небезпеки світового порядку посилюються внаслідок розгортання й поглиблення конфліктів регіонального характеру. Прикладом може слугувати ситуація в українському суспільстві, що склалася в останні роки. Низка культурних, соціальних, економічних, політичних тощо проблем, які набули ознак системної кризи й знизили рівень керованості країною, зменшення довіри громадян до владних структур, військовий конфлікт на сході країни, масштабні потоки внутрішньої й зовнішньої міграції, масові акції протесту тощо зумовили потребу не лише в осмисленні політичних процесів, виявленні їх спотворень й небезпек, а й в окресленні нових способів й підходів до розуміння політичних феноменів, нових форм їх інтерпретації. Теоретичне обґрунтування динаміки перебігу процесів у сучасній політиці, розроб-

ка методик їх аналізу та оцінки, діагностика особливостей політичних криз, визначення дієвих принципів регулювання політичних відносин в Україні дозволяє зрозуміти їх трансформаційну природу, поглиблює наші уявлення про політичні процеси, що відбуваються у сучасних суспільствах, визначає таке смислове проявлення феномену політичного, яке передбачає автентичність людського буття. Окреслена проблематика робить затребуваними дослідження, які дають цілісне розуміння засад політичного світу й здійснюють соціально-філософське вивчення сучасних репрезентацій його онтологічних вимірів. Монографія українського дослідника Дмитра Шевчука «Смисл і межі політичного: філософська інтерпретація» є одним із таких досліджень, які заповнюють лакуну у даній проблематиці.

У книзі Дмитра Шевчука представлено результати соціально-філософського дослідження феномену політичного та онтологічних засад політичного світу. Автор виходить із принципу, згідно з яким зв'язок людини і політики є чимось природнім, оскільки сама людина постає як «політичне життя» (*bios politikos*). Таке визначення походить із класичної політичної філософії, до якої автор має виразну прихильність, про що згадаємо ще згодом. На початку ж вступу він зауважує, що світ політики, який нас оточує, видається для людини чимось очевидним і природним. Саме тому соціальна філософія займається його вивченням, намагається «...не просто осмислити політичні процеси, але й здійснити спробу вказати на таке смислове проявлення феномену політичного, яке не зумовлює експлуатацію людини, а передбачає автентичність (само)окреслення її буття як *bios politikos*, що відповідає людській природі» (Шевчук, 2014: с. 5).

У вступі знаходимо також пояснення назви книги. Автор у поясненні послуговується двома категоріями: «смисл політичного» і «межі політичного». Він доводить, що схоплення феномену політичного та визначення його онтологічного статусу здійснюється через різні аспекти смислу, породженого онтологічними відношеннями політичного світу (зокрема, дана концепція передбачає співвідношення публічного і приватного, індивідуального і спільного, сакрального і профанного, центрального і периферійного). Самому ж смислові надаються такі характеристики, як явленість, значимість, часовість та інтерпретативність. Разом з тим, на переконання Дмитра Шевчука, філософська аналітика смислу політичних феноменів окреслює межі, які визначають смисловий діапазон політики у її автентичних формах. Таким чином, у роботі визначено межі, котрі дають можливість визначити «регіональну онтологію» політики; межі того, що висловлюється у публічному дискурсі; межі самого смислу політичного, оскільки він завжди обумовлений часом, предметним горизонтом та

соціальним контекстом; і, нарешті, межі як «кордон», що чітко окреслює, але також як прикордоння, «межова ситуація» політичного (зокрема, у роботі присвячено значну увагу розгляду надзвичайної ситуації).

У якості методологічного підходу, що обраний автором у межах свого дослідження феномену політичного, виступає інтерпретативний аналіз. Методологія інтерпретативного аналізу політичного у даній роботі втворюється на основі поєднання феноменології (зокрема, феноменології А. Шюца, Б. Вальденфельса, К. Гельда), герменевтики (наприклад, автор спирається на ідеї П. Рікера) та культурної антропології (наприклад, інтерпретативної антропології К. Гірца). У дослідженні детально проаналізовано розвиток цих напрямків у ХХ столітті та визначено шляхи використання їх досягнень для політичної філософії. Інтерпретативний аналіз є оригінальною знахідкою роботи, оскільки уможливує критичне розуміння політики й дозволяє провести політичну та соціально-культурну аналітику й діагностику політичних процесів, а також розробити політичні та освітні проекти, які орієнтовані на розвиток громадянського суспільства у сучасній Україні.

У монографічному дослідженні акцентується увага на філософському вивченні політичного. Зрозуміло, що тим самим автор прагне окреслити особливість філософського підходу на відміну від політологічного дослідження. У своїй роботі він акцентує увагу на проблемі розрізнення політичної філософії та політичної теорії. Дмитро Шевчук звертає увагу на те, що такої проблеми ми не знаходимо у класичній політичній філософії. В основі філософської рефлексії політичних проблем, які здійснювали Платон і Аристотель, лежить так званий антропологічний принцип. Він окреслений передусім у діалогах Платона, а згодом був розвинутий Аристотелем. Політична спільнота вважається простором актуалізації людської природи. Таке бачення визначає й спосіб осмислення політики – вивчення політичних процесів нерозривно пов'язане із вивченням людської природи. Поліс визначено як спільноту, яка втворилася із необхідності задля усвідомлення її членами спільності минулого і майбутнього; він не обмежує людської волі, а об'єднує вільних і рівних людей. Тож певне творення з класичної політичної філософії (Платона і Аристотеля) взірця мислення про політичне, а також розвиток ідей сучасних філософів, які актуалізують цю традицію (наприклад, Е. Фегелін, Л. Штраус, Х. Арндт) зумовило абсолютизацію полісу.

Автор продовжує розгляд специфіки політичної філософії в епоху Нового часу, коли, власне, й відбулося розділення політичної теорії та політичної філософії. Д. Шевчук зазначає з цього приводу: «В епоху Нового часу політична філософія перетворюється на філософію соціально-політичної реальності, що має суттєві наслідки – в сферу політичного

життя впроваджується *techne* як досконалий засіб утвердження політичного порядку. Зміна теоретичного осмислення політики стосується такого: якщо в межах класичної філософії основна увага зосереджувалася на політичному бутті людини, то новочасна думка цікавиться передусім політичним порядком» (Шевчук, 2014: с.11).

Займаючись мета-філософськими проблемами та визначаючи принципи політичної філософії, автор ставить надзвичайно важливе питання: якою мовою повинен говорити філософ про політику – це мова громадянина, чи мова про громадянина? Іншими словами, яку позицію він повинен займати у політичному світі? І чи, взагалі, існує необхідність для філософа займати якусь позицію по відношенню до політики? Позицію філософа у політичному світі розглянуто, зокрема, на прикладі Сократа (хоча й уточнено, що йдеться радше про еволюцію Платона як політичного мислителя, який переповідає нам слова Сократа). Дмитро Шевчук концентрує увагу на тому, що Сократ спочатку заперечує свій зв'язок з політикою (у діалозі Платона «Апологія Сократа»), але згодом (у Платоновій «Політиці») стверджується, що він є «істинним політиком». Таким чином, позицію філософа у політичному світі узагальнено й визначено як «одночасне перебування поза-світом і в-світі політики». Автор пише: «будучи «в-світі» і «поза-світом», позиція політичного філософа не передбачає абсолютизації прийому іманенції, яка призводить до творення проекту політичного месіанства, а також не передбачає радикалізації прийому трансценденції, яка зумовлює появу політичної теології. Відношення філософа до політичних феноменів насичене критичним аналізом» (Шевчук, 2014: с. 22). Тож філософ політики прагне здійснювати раціональну критику стану політики. Таке відношення до світу політики насичене розумінням, себто маємо поєднання інтерпретативного аналізу політичного із нормативним ставленням до нього (окресленням спільного блага і слідування йому).

В другому розділі монографії представлено авторську типологію політичного. Дмитро Шевчук зауважує, що феномен політичного сягає онтологічного рівня політики. Запропонована типологія передбачає виокремлення політичного як антагоністичного, політичного як агоністичного, а також політичного як уявного та символічного. На переконання автора, ці три типи охоплюють усе розмаїття проявів політичного. Перший тип, як випливає з окреслення, стосується конфліктних ситуацій у політиці. Автор монографії послуговується концепцією німецького політичного філософа К. Шмітта. Як відомо, у його праці «Поняття політичного» здійснюється спроба визначити, яке відношення є характерним для сфери політики. Для інших сфер такі відношення, на думку К. Шмітта, видаються очевидними (наприклад, для естетики

характерне відношення «прекрасне-потворне», для етики – відношення «добро-зло», для економіки «збиткове-прибуткове»). Для політики К. Шмітт визначає відношення «друг-ворог». Спираючись на дане відношення Дмитро Шевчук розробляє власне розуміння політичного як антагоністичного. Він доповнює розуміння ворожості завдяки зосередженню уваги не лише на проявах зовні спільноти, а й всередині. Іншими словами, конфлікти, суперечності можуть постати на рівні понять, якими описується політичний світ, а також цінності, за допомогою яких конституюється та регулюється його порядок. При цьому автор доповнює концепцію політичного світу також ідеями, що походять із філософської антропології Г. Плесснера. На основі цих ідей в даній частині монографії представлено оригінальну концепцію політичної дружби. Автор переконує, що саме дружба у її соціальному вимірі постає передумовою творення політичних спільнот. І цей авторський доробок потребує оцінки й детального висвітлення.

Другий тип політичного – агоністичне – відсилає до поняття агону, змагання. Тобто політичне життя не є завжди радикальним із протистоянням друг-ворог, а доволі часто передбачає необхідність шукати можливості співпраці, навіть якщо інтереси вступають у конфлікт. Тому політичного опонента не слід вважати завжди «ворогом», який має бути знищеним. Він може бути також «супротивником», який рівний мені і з яким я вступаю у змагання задля утвердження власної позиції чи домінування власної ідеології. Саме на цей аспект природи політичного звертає увагу Дмитро Шевчук, демонструючи це на прикладах агоністичної демократії (Ш. Муфф) та агоністичного лібералізму (Дж. Грей).

Останній тип політичного, виокремлений автором, пов'язаний із впливом феноменів із культурних систем на розуміння політичного. Політичне тут виступає як уявне і символічне. Автор пояснює, що виокремлення цього типу обумовлене спостереженням, яке засвідчує вплив символічного та уявного практично на усі сфери людського буття. З цього приводу Д. Шевчук зазначає: «Політичний світ [...] постає як результат соціальної уяви та символічного обміну. Пов'язане це із тим, що політична реальність проектується на свідомість індивіда і далі моделюється свідомістю в акті імагінації. Політичне, яке проявляється як символічне та уявлене надає суспільству внутрішньої згуртованості та закладає підстави для проведення різниці із Чужим/Іншим, а відтак витворення власної ідентичності» (Шевчук, 2014: с. 154). У цій частині роботи увагу зосереджено на соціальній уяві та її політичних наслідках (наприклад, можемо згадати націю як уявлену спільноту, що було детально проаналізовано Б. Андерсоном), а також фантазії, яка принципово не піддається тотальному контролю і завжди є передумовою політичної альтернативи.

Наступним кроком, здійсненим Дмитром Шевчуком під час проведення соціально-філософського аналізу смислу і меж політичного, є визначення онтологічних вимірів політичного світу. Цьому присвячений третій розділ монографії. У ньому автор виокремлює чотири таких відношення, а саме: публічне і приватне, індивідуальне і спільнотне, сакральне і профанне, центральне і периферійне. Цей крок, звісно, вимагає пояснень: чому їх лише чотири і чому саме ці? На початку розділу Д. Шевчук подає власні аргументи на користь такого кроку. По-перше, він стверджує, що вони виступають певними очевидностями, які закладають орієнтири для пошуку усіх аспектів проявлення політичного та визначення смислу, що ним породжується. По-друге, вони є онтологічними, оскільки: мають фундаментальний характер, визначають смисловий горизонт політичного світу, виявляють через свою дихотомічність граничні стани політичного і складають передумову для витворення регіональних онтологій.

Першим розглянуто відношення між публічною і приватною сферами. Автор зауважує, що дихотомія приватне/публічне має важливе значення для політичної теорії, а також творення ідеологій й політичних програм, що постають на її основі. З цим цілком можна погодитися, адже значення поділу «публічне – приватне» усвідомлювалося уже в античності. Поліс чітко розділяв ці сфери: публічне було пов'язане із можливістю реалізувати себе як вільного громадянина, а приватне – пов'язане із веденням домашнього господарства і визначається природною необхідністю. При цьому, Дмитро Шевчук звертає увагу на сучасну кризу публічної сфери. Він цілком слушно зауважує зміну відношення до дихотомії «публічне-приватне», наприклад, у рамках фемінізму, який виголошує гасло «Приватне – це політичне!». Доволі часто ми бачимо як в сучасних містах публічні простори підпорядковуються «приватним інтересам» (доволі виразні приклади, коли береги річок обгороджуються приватними забудовниками, тим самим обмежуючи доступ усіх до цього, без сумніву, спільного блага). Поряд з діагностикою кризи публічного автор аналізує основні підходи до вивчення публічної сфери, а також основні її моделі, які презентує сучасна соціальна філософія.

Другим відношенням є індивідуальне-спільнотне. Звернемо увагу на декілька найважливіших моментів цієї частини книги. По-перше, це – визначення засадничих аспектів співвідношення між індивідуальним і спільнотним. Розглядаючи дане співвідношення, Д. Шевчук використовує поняття етосу, яким позначає «певний усталений досвід, здобутий на основі історичного буття спільноти, що зберігає зв'язок із вимірами традиції і презентує найбільш вдалі способи дії в тій чи іншій ситуації» (Шевчук, 2014: с. 201). Автор виокремлює та аналізує етос служіння

спільнотному, етос підкорення спільнотному, етос насилля, етос єдності і множинності, етос обміну матеріальними благами та ідеями. По-друге, у цій частині роботи здійснено доволі цікавий аналіз політичної самотності. Остання асоціюється не зовсім із сферою політичного, адже вона передбачає наявність інших поряд з нами (доречно згадати навіть жарт, що політика на острові, на котрий потрапив Робінзон Крузо, з'явилася тільки тоді коли там з'явився ще й П'ятниця). Однак Д. Шевчук демонструє як політична самотність породжується політичним світом, як набуває політичного смислу. При цьому автор зауважує, що самотність може мати як негативне значення для соціального (політичного) буття людини (наприклад, «самотність у натовпі», що закладає передумови тоталітаризму), так і позитивне значення (можливість побути із собою, відчутти власну екзистенційну ситуацію, звільнитися від тиску соціуму).

Третім відношенням визначено сакральне і профанне. Політичний світ має тісний зв'язок зі сферою релігії. Як пише автор монографії, «соціокультурний розвиток людства демонструє дотичність між еволюцією форм репрезентації політичного та становленням і функціонуванням релігійної свідомості. Релігія породжує смисли, що впливають на характер буття політичних феноменів та їх значимість для людини» (Шевчук, 2014: с. 225-226). Аналіз впровадження у політику елементів релігійного життя виводить на феномен політичної релігії. У монографії виокремлено три основні способи окреслення даного феномену, що були розвинуті у сучасній політичній філософії (наприклад, Е. Фегелін) та політології (наприклад, Е. Джентіле). Цими підходами є антимодерністський аналіз (здійснюється з консервативної позиції), критичний аналіз (здійснюється з позицій лібералізму) та політологічний аналіз (спрямований на вивчення тоталітаризму). Підсумовує Д. Шевчук розгляд співвідношення сакрального й профанного та його зв'язків із політикою виокремленням форм досвіду, що з ним пов'язані, а саме: революційний досвід, коли стихія революції сприймається як прояв сакрального; естетичний досвід, коли відбувається естетизація релігійної сфери й перенесення її наслідків на політичні процеси; апокаліптичний досвід, що передбачає стимулювання політичного очікуванням кінця світу.

Останнє відношення – центральне-периферійне. Розглядаючи його, Дмитро Шевчук звертається до теми складності як характеристики політичного світу, відносин між центром влади і його опонентами, сучасного зміщення меж між центральним і периферійним.

У розгляді трансформацій онтологічних вимірів політичного світу автор книги прагне осмислити сучасний стан політики. Уже у третьому розділі присутнє усвідомлення того, що універсальність окреслених онтологічних вимірів не передбачає трансцендентної позиції, політич-

ний світ має сприйматися в історичності, що для нас є його актуальним станом. Саме тому дослідник у монографії часто звертається до змін, що породжені сучасністю. У контексті цього він виходить на проблему неавтентичних проявів політичного, чому присвячено наступний розділ монографічного дослідження. Від себе додам, що такий крок є доволі очікуваним з огляду на методологічні принципи, визначені для даного дослідження, а також розуміння політичної філософії як нормативної політичної теорії. Автор звертається у даному розділі до: перманентності надзвичайного стану, який нині перетворився на постійний стан політичного світу (його рудименти можна спостерігати навіть у сучасних демократіях); дегуманізації політики, що породжує перетворення «політичного життя» на *animal laborans* (якщо описувати у термінах Х. Арендт) чи *homo sacer* (якщо описувати у термінах Дж. Агамбена); біополітики, яка здобуває різноманітні форми у сучасному політичному світі; політичної теології та політичного месіанства, які у своїх спотворених формах породжують політичні релігії, котрі можуть виводити сенс політичного за межі людського світу, а тому й людину, по суті, приносити у жертву заради якоїсь вищої сакральної мети.

Окрім згаданого, слід відзначити також ще деякі моменти дослідження Дмитра Шевчука, які, без сумніву, характеризуються новизною, а також започатковують доволі цікаві можливості подальшого вивчення. Вартою уваги є пропозиція автора розглядати еволюцію соціальних і політичних інституцій, яка передбачає три етапи: перший етап – інституція сенсу; другий – інституція довіри; третій – інституція раціо. Виокремлення цих трьох етапів, як переконує автор, має на меті більш детально пояснити процес творення соціальних та політичних інституцій. Уважаю, що цю ідею слід розвивати у межах соціальної філософії та політичної теорії, оскільки, як засвідчує наша політична дійсність, саме формування міцних політичних інституцій найбільше потребує Україна задля утвердження міцних демократичних традицій. Цікавими є також міркування автора про толерантність в умовах агонічності політичного світу, коли вона виступає як регулятор (зокрема, моральний) змагальності між суб'єктами політики.

Концептуальна цілісність роботи, вміло використаний понятійний апарат свідчать про високий теоретичний й методологічний рівень проведеного дослідження. Автор демонструє обізнаність щодо сучасних підходів у розумінні окресленої проблематики. Беззаперечною перевагою монографії Дмитра Шевчука є глибокий й різнобічний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень.

Однак слід визнати й те, що у книзі дещо забракло прикладів, які могли б наглядно продемонструвати проявлення того чи іншого полі-

тичного феномену. Автор, звісно ж, звертається до певних моментів і, наприклад, згадує про протестні рухи Оссиру, які останнім часом були в різних країнах (Туреччина, США, Бразилія, Україна), але їх усе ж замало, аби продемонструвати проявлення смислу політичного та його сприйняття політичними суб'єктами в конкретних соціокультурних обставинах. Це, без сумніву, не применшує значимості дослідження. Є усі підстави твердити, що своїм вивченням онтології політичного світу Дмитро Шевчук започатковує спосіб аналізу політики, який може застосовуватися до вивчення конкретних політичних проблем та явищ (для прикладу теперішня війна на Донбасі, яку називають АТО, цілком може бути проаналізована у контексті проблеми перманентності надзвичайного стану). Цілком погоджуюся із автором, що подібні дослідження надзвичайно важливі з огляду на потребу вироблення підходів, які є альтернативним до позитивістськи налаштованої політичної теорії.

Наприкінці книги Дмитро Шевчук згадує про притчу, яку розповідає італійський філософ Дж. Агамбен. Це хасидська оповідь про світ, який наближається: «там усе буде точно так само, як і зараз, наша кімната залишиться колишньою, дитина буде спати там само, і там ми будемо одягнуті в ті ж самі речі, що й у цьому світі. Все буде, як зараз, але ледь-ледь інакше. Ось це «ледь-ледь» стосується не фізичного виміру світу, але смислового» (Шевчук, 2014: с. 351). Автор переконаний, що на здійснення такого переосмислення (такого «ледь-ледь» зміщення «речей» у політичному світі) здатна саме філософія. А тому його книга — це ще й пошук способу мислити про політику, який здатен вловити справжній смисл політичного, що є ознакою політичного світу, де людина живе справжнім «політичним життям», повною мірою реалізуючи свою свободу і слідуючи спільному благу.

Література:

Шевчук Д. (2014) Смысл і межі політичного: філософська інтерпретація. — Острого: Вид. НаУОА, 2014. — 374 с.

Світлана Ганаба. В поисках смысла политического. Рецензия на книгу: Шевчук Дмитро. Смысл і межі політичного: філософська інтерпретація. Острого: Вид. НаУОА, 2014. — 374 с.

Статья посвящена обзору книги Дмитрия Шевчука «Смысл и границы политического: философская интерпретация», которая опубликована в 2014 году. Данная книга — это поиск способа мыслить о политике, который способен уловить настоящий смысл политического. Смысл является признаком политического мира, в котором человек живет настоящей «политической жизнью», реализует свою свободу, следуя общественному благосостоянию. Интерес к монографии обусловлен и тем, что в книге представлена

авторская концепция социально-философского анализа онтологического измерения политического мира. Рефлексии над политическим миром как предметом политической философии в целом дают возможность определить универсальные характеристики политического и совершить своеобразное «обращение» к нему. Осмысление философских основ политического является чрезвычайно важным в контексте современности, поскольку позволяет критически на него «взглянуть», понять смыслы, которые порождаются и создают основу для рациональной реализации политики.

Ключевые слова: политика, философская интерпретация, границы политического, смысл политического, современность.

Svitlana Hanaba. Searching for political sense. Book Review: Shevchuk Dmytro (2014) “The meaning and limits of political: philosophical interpretation”.

The article provides the review of book by Dmytro Shevchuk “The sense and limits of political: philosophical interpretation,” which was published in 2014. This work – is the search of the way of thinking about politics, which is able to grasp the true meaning of the political, which is a sign of the political world, where people live real “political life”, realizing their freedom and following common good. The interest to the monograph is caused by the fact that it presents the author’s concept of social-philosophical analysis of ontological dimensions of the political world. The reflections on the political world as a subject of political philosophy in general provide an opportunity to identify the universal characteristics of political and make a kind of political “returning” to it. Investigating the philosophical bases of political is extremely important in the context of contemporaneity, because it allows to look critically on it, trying to understand the senses, generated by it, and create a basis for rational policy implementation.

Keywords: politics, philosophical interpretation, political boundaries, political sense, contemporaneity.

Світлана Ганаба – доктор філософських наук, доцент кафедри філософських дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

E-mail: sveta_ganaba@ukr.net

Svitlana Hanaba – Ph.D., assistant professor of philosophical subjects Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University.

E-mail: sveta_ganaba@ukr.net